

Gönczy Lajos

1889–1986

Annak a tanári karnak volt a tagja, „amely tanításával letette az alapját, életével pedig stílusát és mesterjegyét adta korszakunk teológiájának”.¹

Mint gyulafehérvári és dési lelkész, később pedig teológiai tanár, a textusprédikáció profetikus képviselője mind a tudományos-elméleti munkában, mind a gyakorlati nevelői tevékenységben. A XX. század politikailag, de teológiailag is sokszor válságos és nehéz korszakában „reá hárult – írja róla egyik tanszékutódja, Péntek Árpád – annak újra való tisztázása: mi az istentisztelet és mi a prédikáció?”² Élete főműve azonban, a Liturgika, amelyet a Parokiális Könyvtárbizottság kérésére írt meg, s amelyet évfolyamonként elő is adott a teológián, nem jelenhetett meg. 1947-re készült el, s az idők, a háború utáni új konstelláció, az egyre erősödő kommunizmus

¹ Péntek Árpád: *Dr. Gönczy Lajos teológiai professzor emlékezete*. RSZ. 1986. 322.

² Uo. 321.

lehetetlenné tette kiadását. A kéziratban maradt Liturgika méltó helyet foglalt volna el a könyvespolcon Ravasz homiletikája, Makkai poimenikája és Imre katekétikája mellett. Hogy kimaradt a sorból, azt azzal az alázatos szelídséggel vette tudomásul, amely őt nemcsak mint tanárt, hanem mint embert is jellemezte beszédben, magatartásban, megjelenésben egyaránt. Gönczy Lajos az a lelkipásztor, tanár és ember volt, „aki egy életen át közkatona tudott és akart lenni, aki ha kell, önnön testével, álmai feláldozásával tölti be az árkot, úttá lévén a küzdő bajvívóknak. Vállalta mindenütt a névtelen téglá, a zsindeley szerepét az egyház életében”

Gönczy Lajos volt lelkipásztor, tanár, teológiai igazgató, lapszerkesztő, liturgiai bizottsági tag, kényszernyugdíjaztatása után pedig segédlelkész is. Önéletírása, 434 sűrűn gépelt oldal, szintén kéziratban hever a ki nem adott írárok fiókjában. Benne nemcsak életét írja le, hanem azt a kort is, amelyben élt, s bemutatja azokat az embereket is, akikkel mint lelkésznek vagy tanárnak kapcsolata volt. Ilyenképp önéletírása történelmi regénynek, teológiatörténetnek vagy portréalbumnak is nevezhető.

A következőkben az „Életrajzom 1968-ig” kézirat alapján mutatjuk be életét.

I. A teológia elvégzéséig

1889. szeptemberben 29-én született Udvarhelyen. A Gönczy család a XVI. század végén költözött át Göncről Erdélybe. Apai nagyapja, Gönczi Lajos, kelementelki lelkész volt. A nagyapa első házasságából 5 gyermek, a másodikból szintén öt gyermek született. Ebből hat fiú. Öt közülük lelkész lett, kivéve Gönczy Lajos apját, aki Vásárhelyen végezte a kollégiumot, majd 1871–72-ben ugyanitt köztanító volt. 1872-ben beiratkozott a kolozsvári egyetem természettudomány és matematika karára. Az egyetem elvégzése után Udvarhelyre került, a református kollégium természetrajz–vegytan tanára lett, először mint helyettes, majd 30 éven keresztül mint rendes tanár. Fiatalon tanvezető tanár lett, az iskola pedagógiai vezetője, majd 1888–1913 között igazgató. Tanári munkája mellett tudományos munkát is végzett. Összegyűjtötte Udvarhely vármegye flóráját. Az 1200 lapra terjedő növénygyűjteményt a Benedek Elek Tanítóképző biológiai szertárában őrzik, gondozzák. Nyugdíjba vonulása után röviddel kitört a háború, s a kollégium visszahívta óraadó tanárnak. „Mintha maga lett volna a kollégium gúnusza, a kötelességnek és az ismeretnek, a szorgalomnak és a világosságnak, a rendnek és a jóakaratnak a testbe öltözése. Gazdaember nem szereti úgy a földjét, anyamadár a gyermekeit, vitéz a fegyverét, mint ahogy ő szerette a kollégiumot” – írja róla Ravasz László.¹

Anyja, Kovács Emma, felsőtorjai Kovács Domokos jó módú építész leánya volt. A házasságból hét gyermek született, akik közül három érte meg a felnőttkort. Az anya 1893-ban korán elhalt. Gönczy Lajos alig 3 éves ekkor.

1895 tavaszán apja másodszor is megházasodott. Kiss Ferencnek, a kollégium utolsó rektor-professzorának leányát, Kiss Irmát vette feleségül, aki nem bánt rosszul az árvákkal, „de mindig hiányzott nekünk az a valaki – írja Gönczy Lajos –, aki megsimogasson, és akihez odabújhasunk, amikor valami bajunk van”. Apjának ebből az újabb házasságából még három gyermek született.

A korán árvaságra maradt gyermekeket mind az édesanyai rokonok, mind az apai rokonok megkülönböztetett szeretetben és figyelemben részesítették. Egyszerűen azért, mert árvák voltak. A két rokonság két különböző világot alkotott, de mindkettő egyformán hatott a gyermekek s főleg Gönczy Lajos lelkivilágának fejlődésére. „Édesanyám és Édesapám testvérei két külön világot képviseltek. Anyám testvérei és rokonai mind világi foglalkozást űztek, és az első világháború előtti polgári jómódban élő magyar református értelmiség gondolkozásmódjában éltek. Talpig becsületes, emberbecsülő, egymást önzetlenül szerető, szép családi életet élő, az egyház iránti kötelezettségeiket teljesítő, a maguk módján vallásos emberek voltak, de nem emlékszem arra, hogy rendes templomjárók lettek volna. Hogyan gondolkoztak a papokról,

¹ Uo.

Édesanyámnak egyik rám maradt, Ilonka nénihez írt leánykori leveléből látom. Beszámolva az otthoni eseményekről, azt írja, hogy elvitték hozzájuk vizitába a peteki papot, aki nagyon kedves, művelt ember, nem látszik rajta, hogy pap. Az Apám egész rokonsága pedig mind pap vagy paphoz tartozó, az egyházzal a legszorosabb életkapcsolatban levő volt. De a két rokonság közötti ezt a különbséget én sohasem éreztem azért, mert mindnyájuk gondolkozását és magatartását a kálvinizmus határozta meg, amely abban az időben nemcsak a világiakkal, hanem az egyháziakkal szemben is kevésbé szigorú követelményeket támasztott. Hogy ez mit jelentett, világosan látható volt a mostohaanyámon és az ő testvérein. Bár édesapjuk, Kiss Ferenc teológiai professzor volt és felesége, Nagyanyám élete végéig tiszteletesasszonynak tituláltatta magát, Édesanyám és mostoha Anyám családjának gondolkozása és életfolytatása között semmi különbséget nem láthattam, pedig mindkét család Udvarhelyen, egymás mellett élt és így naponként láthattam őket. Talán elfogulttá tesz engemet az a feledhetetlen és Istennek és nekik is meghálálhatatlan tény, hogy engem és testvéreimet áldozatos szeretettel karoltak fel félárvaságunk idején.”

A szülői házban puritán egyszerűsége, jó erkölcsre, munkaszeretetre, szolgálatkészségre és istenfélelemre nevelték. „Az otthonunk csendes, komoly ház volt, amelyet nagyon ritkán vert fel hangos szó, hangos kacagás, játszó gyermekek lármája. Apám és mostoha Anyám úgyszólván sohasem mentek el egyszerre hazulról. Anyám eléggé otthonülő volt, és így nagyon ritkán történt meg az, hogy mi magunkra maradtunk volna. Kártya- vagy más szórakoztató játékot Apámék sem maguk között, sem idegenekkel sohasem folytattak. A komoly munkának és utána való pihenésnek volt a helye. De azért nem volt szomorú, félelmetes hely, ahová rettegve vagy nem szívesen mentünk volna. A mi otthonunk volt, ahol mindent megkaptunk, amire szükségünk volt, csak azt a meleget nem, amit egyedül az édesanya tud árasztani az otthonra. Apám mindig arra oktatott és szoktatott, hogy szerények legyünk és nagyon vigyázzunk, nehogy valahol valakinek alkalmatlanok legyünk. Nyaranként, amikor Parajdra vagy Nyárádszeredába elbocsátott, mindig erre intett és mindig ezért sürgetett hazajövetelre és küldött utánunk váratlanul, ha hazahívásának nagybátyjaink, nagynénéink nem tettek elég gyorsan eleget. Belém is nevelte ezt a szerénységet és alkalmatlansági érzetet olyan jól, hogy soha életemben idegenben nem tudtam zavartalanul jól érezni magamat, akár hosszabb, pár napos rokoni látogatásról, akár rövidebbről volt szó: mindig siettem és sietek, nehogy alkalmatlan legyek. Beleszoktam abba, hogy sohase a magam, hanem mindig a másik érdekét tartsam szem előtt. Könnyű volt ezt belém önteneni, mert természetemnél fogva volt bennem egy ilyen kisebbségi érzés, amely nem engedte, hogy bárhol úgy érezzem, hogy igazán örvendenek nekem, igazán szívesen látnak és nem csak udvariasságból marasztalnak.”

Elemi iskolai tanulmányait és a kollégiumot Udvarhelyen végezte. 1895-ben, miután elkészült a kollégium új épülete, a család beköltözött az igazgatói lakásba. Ezekre az évekre így emlékszik vissza: „Tizenkét esztendeig koptattam a kollégium lépcsőit. Ezalatt a kollégium életében és a tanítótételben nagy változások történtek. A kollégium életében mind erőteljesebben érvényesült az államnak a befolyása. Legelsősorban abban, hogy elveszítette az elemi iskoláját, ami azt jelentette, hogy a gyermekek négyesztendei idegen, legalábbis a kollégiumi szellemével nem azonos nevelés után kerültek a kollégiumba. Az államsegély fokozatos növekedésével mindinkább az államtól lett függővé a kollégium, és az állami tanterv közelebbi átvételével az egyházi jellege mindinkább elhalványult. A tantestületben személyi, számbeli és az állami tanterv követelményeinek megfelelő változások történtek. A gimnáziumi tantestület számbelileg szinte ugyanannyi maradt a 12 esztendő alatt, de az akkori hat rendes tanár helyett 11-re emelkedett a rendes tanárok száma. Ebben a legnevezetesebb az volt, hogy a vallástanári tanszék is rendes tanári tanszékké emeltetett. De az elemi iskola megszűntével kiestek a kollégium tantestületéből a tanítók és talán azzal egyidejűleg a magántanítók is, akiknek az volt a kötelessége, hogy felügyeljenek az elemi és a négy alsó gimnáziumbeli tanulók tanulására. Mikor első elemista voltam, a négy pótitanár és három elemi iskolai tanító bevonásával tizenegy magántanító működött, akiknek az volt a kötelessége, hogy állandóan figyelemmel kísérik a nebulók tanulá-

sát és nemcsak a gyöngye tanulókat, hanem a jókat is számba vegyék, privátórákra rendeljék és utánanézzenek, mi az oka a hanyatlásnak, és mindezt ingyenesen, hogy a legszegényebb gyermekek is részesültek ebben a segítő felügyeletben. Nem tudom megállapítani, hogy a kollégium vagy az abban az időben uralkodó nevelési elvek következménye volt-e az, hogy, amint így visszagondolok a kollégium padjaiban töltött 12 esztendőre, úgy ítélem, hogy a személy- és tantervváltozások ellenére ugyanaz maradt a kollégium lélköre és lelke. Hogy ebben mennyi része volt annak, hogy ez alatt az idő alatt Édesapám volt állandóan a kollégium igazgatója, annak megállapítása nem lehet az én elfoglaltságom feladata.”

A kollégium elvégzése után tanári pályára szeretne menni, apja viszont a lelkészi pályát ajánlja figyelmébe. Az ifjú Gönczy Lajos azonban alkalmatlannak érzi magát erre a pályára, hisz lelkipásztornak lenni abban a korban egészen mást jelentett, mint az a lelkipásztorság, amelyet az újreformátori teológia tanítása várt és követelt a lelkipásztoroktól. A kornak a lelkésszel szembeni elvárásait ismerve, egyszerűen lelkileg alkalmatlannak érezte magát erre a pályára. Ez az alkalmatlansági érzés a megváltozott gondolkozású világban sem szűnt meg benne. Később tanárként is alkalmatlannak érezte magát. Munkásságával viszont azt igazolta, hogy ez az érzés alázat és szerénység lett a szó nemes értelmében.

Pályaválasztási vívódásaira így emlékszik vissza: „Apám engem a lelkipásztori szolgálatra szánt. Nem beszélt erről, de tervszerűen előkészíteni akart azzal, hogy hatodik vagy hetedik osztályos koromban valamelyik, talán a pünkösdi ünnepen elküldött legációba az Udvarhelytől két-három kilométerre fekvő Felsőboldogasszonyfalvára, ahol akkor Apámnak egyik jó barátja, Bíró Áron volt a lelkipásztor. Semmi kedvem nem volt a legációhoz, de Apám akaratával szemben nemhogy ellenkezni, de véleményt nyilvánítani sem volt bátorságom. Gondolom, a boldogfalvi atyafiak nem sokat épülhettek a szolgálatomon, az elhadart prédikációkon. Egyáltalában nem emlékszem e legációm részleteire, pedig mérhetetlen drukkot váltott ki belőlem, olyan rosszkedvvel mentem le Boldogfalvára a szolgálatokra, mint a vágómarha a vágóhídra. Érettségi után nemsokára, amikor segítettem valamit Apámnak az Értesítő összeállításában, Apám tudtul adta, szeretné, ha a theológiára mennék. Ezt a kívánságát csak mint óhajt fejezte ki, reám bízva a döntést akként, hogy azt mondotta, gondolkozzam róla. A gondolkozás eredménye az lett, hogy theologus leszek, de ha a theologia elvégzése után is kedvem lesz reá, elvégzem a tanárit is, amire igazán kedvem volt. Talán nem is a tanári pálya, mint inkább az Apám szaktárgyai, a természetrajz-vegytan vonzottak. Amikor így döntöttem, sem nekem, sem Apámnak nem volt és nem is lehetett sejtelme arról, hogy amire én végzek, milyen mássá lesz a lelkipásztori szolgálat, mint volt abban az időben. Abban az időben a legcsöndesebb, legnyugodalmasabb életpálya volt a lelkipásztoré. A vasárnapi egy vagy két prédikáció mellett a keresztelés, esketés és temetés volt az elfoglaltsága. E mellett nyugodtan élhetett akár a tanulásnak, akár a gazdálkodásnak. Egyik vasárnaptól a másikig nyugodtan ülhetett a lelkipásztor az irodájában, vagy dolgozhatott a kertjében vagy a mezőn. A prédikálás munkája sem okozott nagyobb gondot, mert általános szokás volt a prédikátori tárukban vagy a híresebb igehirdetők prédikációskönyveiben található beszédeknek az elmondása. Akkor még csak a híre jutott el annak az új theologiai gondolkozásnak, amely a lelkipásztortól azt kívánta, hogy egész erejét állítsa a gyülekezetre és az igehirdetés szolgálatába. Minden szószéken ott volt valamelyik imádságoskönyv, amelyből felolvasták az imádságokat, és minden lelkipásztornak apránként felgyűlt az az igehirdetési anyag, amely aztán felmentette az alól, hogy újabb prédikációkat készítsen. Ha Édesapám tudta volna, ha én magam sejtettem volna, hogy milyen óriási változáson megy át a lelkipásztori szolgálat, amire végzek, talán Apám sem ajánlotta volna és én sem vállaltam volna a lelkipásztori életpályát. Mert tudhattuk volna, hogy egyéniségem, amely az emberektől való elhúzódságra volt hajlamos, nem alkalmas az új lelkipásztori ideál megközelítésére, amely azt kívánja, hogy állandóan együtt éljen a gyülekezettel, a társadalmi életben való aktív részvétellel és a gyülekezet tagjaival való állandó érintkezéssel vegye fel a gyülekezet minden tagjának a gondját, legyen a gyülekezet igazi pásztora. Az öröklött adottságaim és a neveltetésem bizonyos mértékig alkalmatlanná tett az emberekkel való pásztori érintkezésre, mert sohasem tudtam megszabadulni attól az érzéstől,

hogy alkalmatlan vagyok embertársaim számára még ott is, akkor is, ahová és amikor hivatalos voltam. Mai napig sem tudtam megszabadulni ettől a gátlástól.”

1907. szeptember 10-én iratkozott be a kolozsvári teológiára. Ebben az évben lett az újtestamentumi tanszék tanára Kenessey Béla és a gyakorlati teológia rendes tanára Ravasz László, aki valósággal szárnyai alá vette az ifjú Gönczyt, akivel anyai ágon első unokatestvér volt.

Ebben az időben a teológusélet, „dacára Kenessey kegyességének és Kecskeméthy pietizmusra hajló mélyebb vallásosságának, semmiben sem különbözött az egyetemi polgárokétól”. „Kenessey Béla próbált valamit segíteni ezen a helyzeten, de az ő figyelme is inkább a külsőségekre, az öltözködésre terjedt ki. Megkívánta, hogy amikor hozzá hivatalos ügyben az igazgatói irodába megyünk, kájjzert vegyünk magunkra, és csúful leszidta azt, aki félcipőjén az akkor divatos széles, kettős csokorba kötött cipőfűzőt hordott, és tiltotta a kapuban való álldogálást. De nem volt kötelező a kolozsvári gyülekezet munkáiban való részvétel és az istentiszteletek látogatása, amennyiben az azokon való részvételt komolyan számon nem kérték, arra az elvi álláspont-ra helyezkedve, hogy a kényszerű templomba járásnak nincs semmi lelki haszna” – írja.

Viszont mindennek ellenére már ebben a tanévben elindul az intézet szellemi életének mélyreható átforgalmazása. Az új idők új szele Gönczyt is megérinti, s szinte lelkesen figyeli a kibontakozást, amely egyelőre a tanulmányok komolyabban vételét, a teológusifjúság hitének elmélyülését, az egyetemi ifjúság és a gyülekezet életében való intenzívebb részvételét jelentette. Az új szellem okai szinte ismeretlenek. „Melyek voltak azok a tényezők, amelyek ezt a lelki megmozdulást megindították, nehéz volna megmondani. Kétségtelenül nagy szerepe volt ebben annak a tizenhárom esztendő munkának, amelyet a kolozsvári theologia az egész kerület közszellemének a formálásában végzett, továbbá a theologiai tanárkar ama megújulásának is, amely Bartók püspök halála után bekövetkezett, különösképpen Ravasz Lászlónak a theologiai életbe való bekapcsolódásának. De emellett a theologusifjúságnak egy olyan felfrissülése, ami úgy a tanulmányban, mint az életben, olyan módon érvényesült, hogy az ifjúság életében a komolyabb elemek vették át a vezető szerepet.”

Évfolyamtársa Mátyás Ernő, Révész Imre és Tavaszy Sándor. Különösen Révésszel, Imre Lajossal, Muzsnai Lászlóval és Vásárhelyi Jánossal kerül szorosabb barátságba. Komolyan tanul, az első évben teljes díjfizető, másod- és harmadéven tanulmányi eredményei alapján a Gecse-Baldácsy-alap 100 koronás ösztöndíját kapja meg. Negyedéven pedig megkapja a Bethlen-ösztöndíjat, amely teljes ingyenességet jelent. Eredményeivel azonban elégedetlen. Tanulmányai végén szinte önvád marcangolja, s még mindig erős benne a vágy, hogy a teológia elvégzése után átmenjen a tanári pályára. „Sokat, de nem kellő tervszerűséggel tanultam. Nem volt a tanulásomnak távolabbi célja, mint a jeles index. Nem magoltam a szó szoros értelmében, de nem mélyedtem el egyik stúdiumban sem. Pedig voltak a barátaim között olyanok, akik ebben példát mutathattak volna. Évtársaim között Révész Imre, aki családi hagyományainak megfelelően történelmi foglalkozott. Az előttem járók között Imre Lajos, aki már akkor a gyakorlati teológiára és a neveléstudományra adta a fejét és inspirálója volt azoknak az egyházépítő munkáknak, amelyeknek áldott terjesztőjévé és vezetőjévé lett theologiai tanár korában. Tanulási eredményem és magaviseletem olyan volt, hogy abban tanáraink és kollégáim kivetni valót nem találtak, és mégsem volt olyan, amilyennek lennie kellett volna. Mert kétfelé sántikáltam. Nem tudtam magamat egészen a lelkipásztori hivatásra való felkészülésnek átadni, mert egész theologusidőm alatt élt bennem az a szándék, hogy ha a theologian abszolvállok, átmenjek a tanári pályára, annyival inkább, mert Édesapám ehhez annak idején hozzájárult. Legbizalmasabb barátaim is alig tudtak erről a szándékomról, még kevésbé a tanáraink. Hiszen részt vettem a theologuséletben minden vonatkozásban, még a különböző pályázatokon is szerepeltem. Első éves koromban a héber nyelvből versengtettem, de mint második, csak dicséretet nyertem. Harmadéven a szisztematika-theologia pályatételének »A Szentháromság istenfogalom igazolása, különös tekintettel Kálvin idevonatkozó harcaira« megfejtéséért szorgalomdíjat kaptam. Negyedéven a prédikáció pályamunkám nagyon kemény bírálatban részesült, még dicséretet sem

nyert. De ez volt mégis a legsikeresebb pályázatomból, mert egész életre szóló tanulságot vittem magammal a bíráló utolsó mondatát: „Zsebre dugott kézzel nem lehet prédikálni.”

Maradásra egy egészen nem várt esemény birta rá. Miután elvégezte teológiai tanulmányait, Kenessey Béla, aki akkor már püspök volt, magához hívatta és megkérdezte, hogy hajlandó-e a titkára lenni. Ezt a megbízatást nem lehetett visszautasítani. „Nemcsak azért, mert nem lehetett ezzel a püspököt megsérteni, hanem azért is, mert abban az időben a püspök mindenüvé magával vitte a titkárát, és így sok olyan tapasztalatot szerezhetett kint az egyházkerület különböző részein, amit mások nem, és a püspöki hivatal egész adminisztrációját, a bizalmas levelekig el, a titkár intézte, és ezáltal az egyházkerület dolgaiba, adminisztrációjába nyert betekintést, nem szólva arról, hogy nagy lelki meggazdagodást jelentett a fiatal emberre nézve, hogy a püspökkel és az egyházkerület vezető férfiáival lehetett együtt.”

II. Püspöki titkár, majd gyülekezeti lelkész

Kenessey Béla püspök mellett olyan tapasztalatokat szerzett, amelyek döntően határozták meg későbbi lelkészi szolgálatát. Kenessey mindig magával vitte vizitációkra. Az ifjú titkár így nemcsak a püspök munkamódszerét ismerte meg, amit önéletrírásában dokumentumértékű karcolatokban rögzített, hanem az erdélyi egyházmegyék és gyülekezetek életét is. Az egyes gyülekezetekről és lelképásztorokról készített feljegyzései hűen tükrözik azt a valós egyházi és társadalmi helyzetet, amely a század eleji Erdélyi Egyházkerületet jellemezte, de ugyanakkor megszólaltatja azt a kellőt is, amit Kenessey gyülekezeti igényként támasztott az egyházzal szemben, aminek előnyeit Gönczy már a teológián mint diák hallotta. A püspöki vizitációk, s mindaz, amit Kenessey tett – írja később –, „református öntudatunkban kiszámíthatatlan megerősödést” jelentett a gyülekezeteknek. „Minél kisebb, a vele együtt élő felekezetekhez képest erőteljesebb volt a gyülekezet, annál inkább megérezte vele egy ilyen látogatás, hogy nincsen magára hagyva, mellette, mögötte a testvéreknek serege áll, aki törődik vele és kész, képes neki segíteni.”

1912-ben teszi le a II. lelkészképesítő vizsgáját, közben mint titkár egy fél évig a kolozsvári Magyar utcai gyülekezetben segédlelkészkedik is. A kétévi titkári szolgálat végén Zsibóra hívják meg lelkésznek. A zsidói presbitérium Péchy Imre főgondnok-főispán vezetésével jött be Kolozsvárra, hogy a hídelvei templomban meghallgassák és tolmácsolják a meghívást. Viszont Gönczy Lajos a gyülekezeti lelkészség előtt egy évre külföldi tanulmányútra szeretett volna menni, s szándékát közölte a presbitériummal. Mivel nekik sürgős volt az állás betöltése, elálltak a meghívástól.

1913. február 1-én végleg megvált a titkárságtól, s elkezdett készülni a külföldi útra. Tavasz Sándor és Kovács Benedek akkor már Berlinben tanulnak. Tavasz valósággal hívja Berlinbe, és biztatja, hogy megkapja ő is a Mons Pietatis ösztöndíjat. Itthon Bartók György ösztönzi az útra, és buzdítja az újszövetségi tudományokkal való foglalkozásra.

Mielőtt elutazna, 1913. március 2-án eljegyzi Pap Erzsébetet, a berkeszi lelkész leányát. A házasságkötésre csupán a hazatérés után kerülhetett sor.

1914. február végéig volt Berlinben. Ez alatt az idő alatt megfordult itt Ravasz László, dr. Kálmán János kolozsvári tanár, egyházkerületi tanügyi előadó, dr. László Ferenc sepsiszentgyörgyi tanár és sokan mások. Az egyetemen elsősorban a pszichológia keltette fel az érdeklődését. Mikor hazatér Kolozsvárra, magával hozza doktori tézisének kéziratát. A doktori vizsgára 1914. június 6-án került sor a kolozsvári egyetemen. Tézisének címe: *Az érzelem problémája*.

Berlinben nagy érdeklődéssel hallgatta Adolf Harnack *A keresztyénség lényege* című előadásait, Adolf Deismann újszövetséges professzor *Licht vom Osten* című könyvének előadás-sorozatait, valamint Mahling professzor gyakorlati teológiai előadásait.

A legnagyobb hatást azonban a *Stadtmission* c. munkája gyakorolta rá. A misszió a keresztyénségnek a szociális munkában való részvételére irányította a figyelmet. Főleg az alkoholisták megmentésével foglalkozott. A másik dolog, ami teljesen lekötötte érdeklődését, az Údvhadse-

reg volt, valamint Béthelben a Bodelschwing-féle epileptikusok számára szolgáló intézet. Az üdvhadsereg révén – írja önéletrajzában – „megismerkedtem nemcsak módszereikkel, hanem főként a történelmi egyházakból már-már egészen kiveszőben lévő ama törekvésükkel, hogy személyes megtérésre és ezáltal a keresztyén hit terjesztésének egész lélekkel való munkálására bírják rá mindazokat, akikhez elérnek, legyenek azok egyháztagok, vagy az egyháztól elidegenedettek, vagy az egyházon kívüliek”

1914. február 28-án Berlinből Drezdán, Lipszén és Münchenen keresztül érkezik Kolozsvárra. Hazaérkezve nyomdába adja doktori tézisét. A dolgozat megjelenéséről és a szigorlatról nagyon röviden emlékezik meg önéletrajzában: „Kolozsvárról Berkeszre mentem a menyasszonyomhoz, ahonnan pár hét múlva hazamentem Édesapámhoz Udvarhelyre, hogy az utolsó rugaszkodásokat tegyem a szigorlatra való felkészülésre. 1914. június 6-án történt a felavatásom. Odaírhattam a nevem elé a »dr«-t, ennyi volt a haszna.”

Ebben az évben ment nyugdíjba az idős, beteg gyulafehérvári lelkész, Elekes Viktor. „Gyulafehérvár akkor nemcsak nagy jövedelmű parókia volt, hanem egyházkerületünk egyik legnehezebb posztja, mivel ott székelt az erdélyi római katolikus püspök, a maga tömérdek papjával, elemi iskolájával, zárdai polgári leányiskolájával, fiú-főgimnáziumával és papneveldejével és az egész várost, annak lakosait – a nem katolikusokat is beleszámítva – uraló tekintélyével. És ott volt a hatalmas görögkeleti és görög katolikus egyház, több parókiájával és a város lakóinak több mint felét kitevő híveivel. Nehéz poszt volt azért is, mert a már régóta betegeskedő Elekes Viktor keze alatt a sokféle kísértésnek kitett gyülekezet bomlásnak indult. Noha többen is pályáztak volna az állásra, a gyülekezet Musnai László marosszentimrei lelkész ajánlására, aki Gönczynek rokona volt, Gönczy Lajost hívta meg lelkésznek. Beiktatásáról a következőket írta a Ref. Szemle (1914. 473.): „Meg vagyunk győződve róla, hogy a gyulafehérvári egyházközség életében nemcsak új fejezet, de új könyv kezdődik. A lelki vegetálásnak, a gyülekezet tengődésének az a szomorú képe, amely még ma mered reánk, meg fog változni. Eddig csak azt láttuk, hogy »kegyelemből« él ez a gyülekezet, a jövőben meg fogjuk mutatni, hogy hit által is. El fog jöni az az idő, amikor nem félénken, nem szégyenkezve fog egyházunk vezérkara ott megjeleni, hanem büszkén, reménytől duzzadva. Ehhez egy teljes áldozattá vált, misszionárius szenvedéllyel eltékozolt lelkipásztori élet kell. Az új lelkészt Isten ezzel a nagy feladattal akarja nagygyá nevelni.”

A feladat tényleg nagy volt. Az egyházközség rendezetlen anyagi helyzete – első évben pl. nem tudta felvenni a fizetését –, a felekezeti iskola megszűnése – az iskolát elődje átadta a magyar államnak –, a gyülekezetben uralkodó kispolgári liberális gondolkodás, a katolikus egyház katolizáló missziója és az a tény, hogy mind az egyházmegye, mind az egyházkerület magára hagyta, számos nehézséget, de ugyanakkor feladatot jelentett a kezdő lelkész számára. A munka azonban nem törte le. Gyulafehérvár a szárnybontogatás, a tanulás és a cselekvés áldott lehetőségévé vált. Magárahagyatottan is merte és akarta végezni azt az egyházi munkát, melyre részben a kolozsvári teológián, részben Berlinben kapott indíttatást.

Gyulafehérvári szolgálata alatt egyetlen igazi segítőtársa a felesége volt. A házasságkötésre közvetlenül az állás elfoglalása után, 1914 augusztusában került sor. Felesége abban is segítette lelkészi munkáját, hogy intézte a földeket, a bérleteket és általában a gazdasági ügyeket. Tudott románul, s így tárgyalni tudott a román bérlőkkel.

Mire Gönczyék Gyulafehérvárra kerültek, kitört az első világháború. A háború és a háború utáni helyzet tanulságát így foglalja össze: „Isten megtanított minket arra, hogy szegényen jókedvvel tudjunk élni.”

Az állás elfoglalása után első dolga az volt, hogy megismerje a gyülekezetet, végezze az igehirdetés szolgálatát, vallást oktasson az iskolában, kórházat látogasson és a katonák részére tartott istentiszteleteken szolgáljon.

„A vasárnap délelőtti istentiszteleti igehirdetéshez segítségül hivatam Frensen, Fosdick, Geyer, Rittelmayer, Robertson, Osterse, Ravasz igehirdetését, de mindig átdolgoztam. Emellett

magam is dolgoztam, míg kb. 1918 második felétől kezdve az idegen prédikációk elmaradtak és helyette előbbre került a saját igehirdetésem.”

„Az állami elemi iskolai növendékek oktatása nem okozott nehézséget, annál többet azonban a katolikus iskoláké. Részből azért, mert régóta nem volt református vallásoktatás és így elszoktak tőle, s ezért nagyon szigorúan kellett utánajárnom úgy az intézetnél, pontosan számba véve a református gyermekeket, diákokat, mint maguknál a növendékeknél, hogy rendesen eljárjanak a lelkesítő lakáson levő vallásoktatási helyiségbe. A legnagyobb nehézséget a római katolikus zárda leányiskola okozta, ahol a bentlakó növendékek oktatása adott sok gondot, mert az apácák semmi szín alatt sem akarták megengedni, hogy a náluk tanuló református gyermekek, akiket csakis úgy vettek fel, ha tökéletesen az intézet katolikus nevelésének alávetik magukat, református nevelésben részesüljenek. Mindent megpróbáltak ennek elérésére. Semmi szín alatt nem engedtek be, hogy az intézet épületében tartsam a vallásórát. Míg végre sikerült kivívnom, hogy egy öregasszony elkísérte a papi lakig és ismét visszakísérte. Év végén tudtul adták a szülőknek, hogy jövő esztendőre csak akkor fogják felvenni a gyermekeket, ha kötelezik magukat arra, hogy gyermekeik római katolikus vallásórára járjanak. Volt szülő, aki azzal jött be hozzám, hogy kitér, ha meg nem engedem, hogy a gyermeke csak katolikus vallásórára járjon. De időközben a háború olyan nehézségeket támasztott, hogy nem lehetett a zárda követelését teljesíteni. Ilyenformán végig taníthattam a református növendékeket, sőt konfirmálhattam is.”

A családlátogatás során Gönczy a munkás és szegény családokat is meglátogatta, ami abban a korban nem volt szokás, s ezért sokan az előkelők közül nehezményezték is.

„Sok bajom volt a katolikus egyházzal, de magát Majláth püspököt mindig mély tisztelettel csodáltam azért a lángbuzgalmáért, amellyel semmi fáradsággal nem törődve a meggyőződése szerint egyedül üdvözítő egyházba akart terelni minden lelket. Az a meggyőződésem, hogy ő maga nem tudott arról a sok ravaszkodásról, erőszakról, amelyet Gyulafehérváron és szerte az egész erdélyi területen az ő alárendeltjei elkövettek. Mostani eszemmel nem küszködtem volna annyit a plébánossal, a zárdaigazgató kanonokkal, hanem megpróbáltam volna Majláth püspök-höz fordulni a panaszommal, tőle kérve orvoslást. De talán jobb így, mert megmaradhattam abban a hitben, hogy Majláth püspök krisztusibban gondolkozott, mint az emberei. Hiszen megeshetett volna, hogy csalódnom kellett volna, amennyiben »a cél szentesíti az eszközöket« jézuita elv alapján talán ő is helyeselte a tűzzel-vassal való katholizálást. Hálásabb tudok lenni azért, amit tőle tanultam: a reá bízott lelkekkel való állandó törődést, különösképpen a betegekkel és az élet elesettjeivel. A harcok katolicizmus, amely Gyulafehérváron különös erővel munkálkodott, kényszerített és szoktatott reá, hogy nyitva tartsam a szememet és a szívemet a gyülekezet minden, különösképpen a kísértéseknek jobban kitett, a jobban megpróbált tagjai felé.”

Gyulafehérvári hűséges szolgálatának talán leglátványosabb eredménye az 1919-ben újra megnyitott református iskola, valamint az 1921-ben megalakult nőszövetség és vegyeskar. Mindezek a belmisszió erősödését jelentették nemcsak a Gönczy Lajos szolgálatában, hanem Erdély-szerte. Már ekkor fogalmazódik meg a későbbi gyakorlati teológiai tanár munkásságában az az öt kérdés, amely később ekleziológiai látásának és textuszemléletének gyakorlati hátterét és alapját fogja jelenteni: 1. az egységes magyar énekeskönyv kiadása; 2. a gyermeklegátusok eltávolítása a szószéktől (ez a nézete a szószék iránti tiszteletéből fakadt); 3. a kötelező stóla eltörlése; 4. a nőknek a presbitériumba való felvétele; 5. a gyülekezeti munka folytonosságának fenntartása, a lelkesítő munkanapló vezetése.

Gyulafehérvári szolgálatának családi eseménye volt, hogy 1915. május 2-án megszületett Lajos nevű fiuk. A családi és a gyülekezeti gondok között azonban a tanulásra is jutott idő. 1920. június 28-án magántanári oklevelet szerzett az újszövetségi szakcsoportból. Mivel Bartók György egyetemi tanár lett, a vizsgát helyettese, Kecskeméthy István vette be. Az egyházmegye szolgálatának elismeréséül ugyanebben az évben főjegyzővé is választotta.

A gyulafehérvári szolgálatának ideje 1922 elején fejeződött be. Az év februárjában a dési gyülekezet hívására elfogadja a gyülekezet belmissziós lelkesítő állását. Az elmúlt 8 szolgálati

évet így összegezi önéletrrásában: „Ha visszagondolok a fehérvári időmre, ma is csak azt mondhatom, hogy teljes jóakarattal igyekeztem szolgálni. Igyekeztem a gyülekezet minden tagját, tekintet nélkül arra, hogy ki volt, megbecsülni és felkeresni mindazokat, akiket lehetett. A lelki dolgoknak a rendbetételét próbáltam teljes erővel szolgálni. Egy forrongó idő volt, amelyben a régi liberális theologiai felfogásból egy újba kellett átmenni, ahol több volt a hit és több a szolgálat. Amikor lelkipásztorok lettek a papok, és több imádsággal és az igehirdetés komolyabb felfogásával akartak a bajokon segíteni. A háború nyomorúságainak tüzeben felkészült lelkek több és más szolgálatot kívántak a lelkipásztoroktól. A »Vécsi szövetség« juttatta ezt kifejezésre, amely 1921-ben adott programot, amely a lelkipásztorok egyéni életében és egyházi munkájában testvéri segítséget ígért és adott. Kívánta a családi istentiszteletet, tudományos theologiai munkát, a lelkipásztor tiszta evangéliumi életét, a szabad evangéliumi mozgalmakkal való együtt munkálkodást, az anyaszentegyház hűséges szolgálatát. Isten megengedte nekem, hogy kezdettől fogva lehettem ennek a Szövetségnek tagja, sőt esztendőkön keresztül moderátora. Sajnos a gyulafehérvári szolgálatomnak csak a legeslegvégét érintette, bár már azelőtt is igyekeztem ily módon szolgálni.”

A Désre való átköltözésre, bármennyire is csábító volt, nehezen szánta rá magát. „A dési gyülekezet nem az, amilyennek én gondoltam” – írja önéletrrásában. A gyülekezet kétpapos berendezkedése számos alkalmat adott a gyülekezeten belüli pártoskodásra, noha Gönczy előtt Désen szolgált Vásárhelyi Boldizsár, aki innen ment át Kolozsvárra a Farkas utcába, és Vásárhelyi János, aki a Magyar utcai gyülekezetbe ment át Désről, s aránylag rendezett viszonyokat hagytak maguk után. A gyülekezet adminisztrátor lelkésze ekkor Farkas Albert volt. Gönczy a belmissziós lelkészi állást foglalta el. A felváltva történő templomi igehirdetés mellett az ő feladata volt az iskolákra való felügyelés, az iskolaszék vezetése és a belmissziói munka végzése. Ő szervezte meg a vasárnapi iskolát és a lányok bibliakörét. Rendszeresen kijárt Cichegyre is válásórárt és istentisztelet tartani.

Mint az iskolákra feltügyelő és azokat vezető lelkész számos nehézséggel nézett szembe, s a háború utáni sajnálatos politikai és gazdasági helyzetnek köszönhetően, sok kudarcban is része volt. „Désnek két öt tanerős elemi iskolája volt, egy fiú- és egy leányelemije és egy református gimnáziuma azoknak a tanároknak a vezetése alatt, akik az állami gimnáziumból kiestek. A főgimnázium meg is szűnt abban az évben, amikor odakerültem. A megfelelő helyiség és felszerelés hiánya miatt állandó kellemetlenségeknek volt kitéve, és Kolozsvár közelsége elvonta növendékeinket. Nem a magunk jótetszéséből, hanem az egyházkerület határozatából szűnt meg az iskola, pedig Husz Ödön igazgatása alatt jó kézben volt. A következő esztendőben már polgári fiúiskolává lett, és mint ilyen is – a gimnáziumnál említett okok miatt –, két esztendő alatt megszűnt. Képtelenség is volt a meglevő körülmények között ezek közül az iskolák közül bármelyiket is fenntartani. Megfelelő helyiségünk csak a két elemi iskola számára volt. A leányiskola a templom tözsomszédságában, a papi lakásokkal szemben, a fiúiskola nem messzi onnan, a Főtér egyik sarkában volt, mindkettő állandó, esztendők óta Désen lakó tanítókkal. A leányiskola igazgatónöje Holstein Mária volt, az egész városban megbecsült, tisztelt nevelő, és a többi tanítónő: Szabó Károlyné, Keresztes Szabina és Üvegdy Margit mindnyájan nagyon derék nevelők voltak, akikkel nem is volt sohasem bajom. A fiúiskolában öt tanító volt: Szabó György igazgatása alatt Nagy Kálmán, Székely Gyula, Diószeghy Lajos és Vásárhelyi Sándor, ez utóbbi a kántori teendőt is ellátta. Itt is hat osztályunk volt, az 5–6-ot egy tanító vezette. Velök sem volt bajom, bár panaszok, pletykák érkeztek hozzám arról, hogy a tanítóink a kaszinóban kártyáznak és nem úgy viselik magukat, mint kellene. De ezek a panaszok sem állották meg a helyüket. Ottlétem alatt a leányiskola tantestületében változás nem történt. A fiúiskolából Székely Gyula kiköltözött Magyarországra, Vásárhelyi Sándor Nagyváradra került kántornak, és helyére jött Béczy Ernő. A főgimnáziummal kevés bajom volt, csak egy fél évig 1922. áprilistól június végéig, amikor megszűnt. A polgári iskolával annál több bajom volt fennállása rövid idején, mert nem volt elegendő tanárunk, egy ideig nekem is kellett tanítanom, hogy valamiképpen meg ne akadjon az intézet munkája. Több mint egy fél évig tartott sakkban dr. Bagossy Károly, aki ki-

ment Magyarországra és amíg ott a pénzügynél elhelyezkedett, hitegetett minket. Látható volt az iskolán, hogy halálra van ítélve. Mint a főgimnáziumnak, úgy a polgári iskolának is a magyar nyelvű középfokú oktatás és az állás nélkül maradt tanárok elhelyezése volt a célja. A tanárok is tudták, hogy az iskolának nem lesz hosszú élete, igyekeztek is mindnyájan elhelyezkedni ott, ahol lehetett. A növendékek sem nagyon tolakodtak. A fenntartás is nehéz volt, És így a két iskolát ha sajnáltuk is, természetesnek találtuk, hogy hamarosan megszűntek. Az egyházközség azzal, hogy ily módon alkalmat adott a tanároknak, hogy rendezzék a maguk ügyeit, becsületbeli kötelességének tett eleget, mint Dés legnagyobb magyar egyháza.”

Lelkipásztori tapasztalatait és emlékeit, melyekben személyes keserűség, a múltra nézve kritika, de a jövőre nézve mindennek ellenére belmissziós tűz lobog, így foglalja össze önéletrészében: „Aki csak a templomból ismerte meg a gyülekezetet, templomjárónak gondolhatta, mert minden vasárnap és főként ünnepnapon szép számú gyülekezet töltötte meg a templomot. De ha valaki számba vette: hány tagja van a gyülekezetnek és ezek közül mennyien látogatják a templomot, nem találta a gyülekezet nagy részében a templomhoz való hűséget. Nagy ünnepek első napján, amikor annyian voltak, hogy nem fértek el a templomban, hanem a templom ajtajában is álltak: a gyülekezetnek egytized része ha ott volt. A templomba rendszeresen járó gyülekezetet nem lehet azzal vádolni, hogy személyválogató és csak akkor jó, amikor az egyik vagy a másik lelkipásztor szolgál: minden alkalommal ott volt a templomban, talán nem is tartotta számon, hogy ki a soros a lelkészek közül. De kevés volt közöttük olyan, aki komolyabb érdeklődéssel kísérte volna az igehirdetést, akinek lett volna kérdeznivalója, mondanivalója az igehirdetéssel kapcsolatban. A gyülekezetnek az igazi nyomorúságát én a kétpapos berendezkedésben láttam, ami jó alkalmat adott a gyülekezet egy részének a pártoskodásra. Nem tudom, milyen istencsapása a mi gyülekezeteinken az, hogy ahol két lelkipásztor szolgál, ott mindig felmerül és rombol a pártoskodás. Az ódiama ennek az állapotnak a legtöbb esetben a lelkipásztorokban van, akik mint a színészek, vagy más efféle, a közönség tetszését számon tartó és kereső szolgálatban álló emberek, mindig arra igyekeznek, hogy a velük egy helyen szolgálónál különbek legyenek, valósággal örvendenek annak, ha az őket hallgatóknak a száma nagyobb, mint a versenytársaiké. Ismerek olyan igehirdetőt, aki közös katedrában szolgál és valahányszor reá kerül a sor, végigtelefonálja és -járja a személyes ismerősei közül azokat, akik ritkán vagy sohasem járnak abba a templomba, és meghívja igehirdetésének a hallgatására, és elvárja, hogy az igehirdetés után mindnyájan eljöjjenek hozzá gratulálni. De nem tudok arról, hogy buzdítaná, kérné arra, hogy a következő vasárnapokon is, amikor nem rajta a sor, ott legyenek a templomban. Nem megrovásképpen mondtam ezt el, mert saját magamon is nemegyszer tapasztaltam: milyen jólesik, ha sokan vannak, mikor én hirdetem az ígét, különösképpen ha többen voltak, mint az előző vasárnapokon. Emberi gyarlóság ez, ami hasznos, az embert serkentő indulat, arra indítja, hogy minden erejét összeszedve a lehető legjobbat adja. Akkor lesz megbocsáthatatlan bűnné, amikor az igehirdetés megrontására vezet, mert az igehirdető nem Isten, hanem az emberek tetszését keresi és irigyen vagy kárörvendezve szemléli a másik nagyobb vagy kisebb gyülekezetét. És amikor az igehirdető ezt az indulatot a gyülekezetben is igyekszik meghonosítani és uralkodóvá tenni, ami annál veszelmesebb, mert ez az indulat a gyülekezetben ébresztgetés nélkül is megvan, a lelkipásztorok nagyon nehéz, mondhatni lehetetlen kiirtani. Különösen veszelmesebb, a gyülekezet békéjét felbontó ez a magatartás azokban a kétpapos gyülekezetekben, ahol a papok közötti versengés köztudomású, ahol a lelkipásztorok rossz viszonyban élnek egymással.”

„A gyülekezet másik nyomorúsága a nagy lélekszáma volt. A gyülekezet tagjai nem ismerték egymást, és nem lehetett kellő módon számon tartani és gondozni. A szektáskodás nem volt tapasztalható, de sokan nem látogatták a templomot és nem vettek részt az egyház életében. Bizonyos mértékig minden gyülekezetben így van, de kisebb gyülekezetekben inkább számon tartják és tudják tartani egymást a gyülekezeti tagok és az egyház vezetői is. Nagy áldás volt ebben a vonatkozásban a gyönyörű templom, amelyre minden hívő büszke volt, és amelyik vonzotta az embereket. Továbbá a két elemi iskola, amelynek a legjobb híre volt a városban.”

„A harmadik nyomorúság az volt, hogy az egyház olyan vagyonnal rendelkezett, hogy a hívek áldozatkészségének igénybevétele nélkül is jól meg tudott élni. Több bérháza volt, és 200 hold elsőrendű szántója. Jellemzően mutatta ezt a nyomorúságot az, hogy hosszú ideig a templomi perselypénz a lelkészek elszámolás nélküli rendelkezésére volt bocsátva avégből, hogy a hozzájuk bekopogtató szegényeket segélyezzék. Az egyházfenntartó járulékot csak későbbi időben, amikor az egyháznak a javai kezdtek különböző okokból megkevesbedni, kezdték komolyabban bevezetni.”

„A negyedik nyomorúsága az volt, ami abban az időben nagyon kevés gyülekezetet kivéve csaknem minden gyülekezetet sújtott, hogy az a lelkipásztor-nemzedék, amelyikhez én is tartoztam, nem volt kellőképpen felkészülve arra az új időre, amelyik kezdett reánk köszönteni. Az az egyház, amelyikben felnevelkedtünk, a világgal megalkuvó, abban magát jól érző egyház volt, amelyik a maga ősoktól örökölt vagyonára és az állam támogatására támaszkodva a papjainak kényelmes életet biztosított. Nem kívánt tőlük egyebet, mint hogy pontosan végezzék el a templomi és alkalmi igehirdetéseket, lássák el az egyház belső rendjét biztosító adminisztrációt, vigyázzanak a reájuk bízott nyájra, hogy azok más egyházak nyájaiba át ne tévelyedjenek, és maguk a pásztorok éljenek úgy, mint illik egy tisztességes keresztyén emberhez. Mikor engem Édesapám a lelkipásztori szolgálatra szánt, azzal a gondolattal tette, hogy egy kényelmes, biztos megélhetést biztosító életpályára küld, aminek bizonyosságát szolgáltatták az Udvarhely környéki református lelkészek, akik kényelemben és elég jó módban éltek. Édesapámnak az emlékezetében elevenen élt a kelementelki parókia képe a maga csendességével és zavartalan, probléma, külső és belső harc nélküli nyugalomával, és nekem is egy ilyen könnyű életet szánt. Olyan kötelességtudásra és olyan igénytelenségre szoktatott Édesapám, hogy egész bizonyosan nem munkánküli henyelésnek tekintette a lelkipásztori pályát, hanem nyugodalmasabb, több külső és belső békét adó hivatásnak, amelyben lehet szolgálni egyháznak, hazának. Amikor a theológiára kerültem, ott már hallottunk a lelkipásztori munkának nálunk még eléggé ismeretlen és kevésbé gyakorolt új, az egész lelkipásztori szolgálatot újonnan meghatározó ágáról, az ún. belmisszióról, annak úgy a gyülekezet egésze, mint az egyes gyülekezeti tagok felé forduló tevékenységeiről, amelyek közül egyikben, a vasárnapi iskolai munkában részt is vehettek azok, akik önként erre vállalkoztak, és amely munkát nem a theologia, hanem a főként theologusokból toborzódott Bethlen Gábor kör égisze alatt folytattunk. De a szolgálatban lévő lelkipásztorok és a velünk együtt lévő theologusok előtt idegen és nem szívesen látott dolog volt ez, amelyet szemforgató kegyeskedésnek, a kálvinista egyházhoz idegennek minősítettek. Amíg az első világháború reá nem zúdult a világra és annak következményei fel nem forgatták, addig egyházunk és az őt képviselő papjai nem érezték a nyomorúságát annak, hogy a jóformán csak adminisztráló munkájuk nyomán veszendőbe indult az egyházat éltető lélek és a vallásos élet minden megnyilvánulása üres formasággá lett. Csak akkor ébredtünk rá e nyomorúságra, amikor az egyháznak szüksége kezdett lenni a híveknek az egyházért és annak intézményeiért való áldozatos munkájára, és a híveknek szüksége lett volna az egyháznak hitet ébresztő, az élet küzdelmei között erőt, bátorságot adó szolgálatára.”

Dési szolgálati éveinek két fontos eseménye volt. 1923. szeptember 30-án megszületett második gyermekük, Ferenc, és az, hogy 1925. október 1-én az egyházmegye lelkészi kara főjegyzővé választotta. Mindvégig méltatlannak érezte magát erre a kitüntetésre.

Lelkészsége és később tanársága idején is a legfontosabb lelkipásztori szolgálatnak az igehirdetést tekintette. „A mi nemzedékünk igehirdető-tanítói – írja visszaemlékezéseiben – Kenessey, Kecskeméthy, Nagy Károly és főként Ravasz László voltak. Még mi gyakran hallottuk a régi igehirdető-nemzedék tipikus képviselőjét, Herepey Gergelyt is, az utolsó Herepeyt. Theologuskorunkban javították a Farkas utcai templomot, és ez idő alatt Herepey a theologia dísztermében prédikált, ahová mi theologusok gyakran feljártunk. Öregkori gyöngesége, theologiai felfogásának az általunk tanultaktól eltérő volta, előadásának az általunk eltemetettnek tartott múltból való modorossága miatt, igehirdetése minket nem épített, legtöbbször gúnyolódást váltott ki. Minket már megcsaptak az új idő szelei, minket a pátosz, a deklamálás, a nagy

hang nem érdekelt. Kenessey, Kecskeméthy, Ravasz nem voltak szép hangú, sem a szónoki pózra valamit adó igehirdetők, egyedül Nagy Károlynak volt gyönyörű, zengő hangja, de nála is egészen eszközi jelentőségű lett a tartalom mögött. A régi igehirdetői mód, amely a külsőségekben élte ki magát, és amely tartalmilag nemzetiszínű erkölcsprédikáció volt, nemcsak Kolozsváron, az erdélyi kerület szellemi központjában, hanem mindenütt lejárta magát. Voltak még egyes népszónokok, mint pl. Irsay József volt kolozsvári Magyar utcai, majd alsórákosi lelkész, de az utolsó bölények voltak ezek, kiknek kihalta után nem léptek helyükre új harcosok, akik a régi nagyok örökébe lépve még egy ideig próbáltak volna harcolni az új idő új igehirdetése ellen. Jellemző erre az átmeneti korra, hogy Herepey után a Farkas utcai templom katedrájára Vásárhelyi Boldizsárt hozzák, aki – ha tartalmilag még keveset tanult is az új, evangéliumi igehirdetéstől – külsőségeiben egészen más volt, mint elődje: aránylag gyöngye hangjával nem a külsőségekkel, hanem a mondanivalójával akarta megfogni a lelkeket. A Magyar utcában Barabás Samu, a Hidelvén Benedek Árpád még a régi nemzedék képviselői voltak, akik a külsőségekre sokat adtak, de reánk, theologusifjakra semmi hatással nem voltak. Közülünk csak azok próbálkoztak a külsőségek eszközeivel, deklamációval, frázisokkal érvényesülni, akik restségük vagy tanulatlanságuk miatt könnyebbnek és a gyülekezetek megnyerése érdekében hasznosabbnak vélték ezeket, mint a tartalmi mélységgel való hatást. A hivatását komolyabban vevő theologusifjúság az építő-lélektani igehirdetés módszereit igyekezett felhasználni, amelynek a legnevesebb elméleti képviselője Niebergall Frigyes volt, és amely a mai embernek a problémáit tartotta szem előtt és az volt a problémája, miként tegye a mai ember életében reális hatalommá az evangélium tanításait.”

Gyulafehérvári és dési igehirdetői szolgálatának nyomtatásban fennmaradt emléke az *Isten hatalmas keze alatt* című prédikációskötet.

Dési gyülekezeti szolgálata 1926-ban fejeződött be. 1926. január 1-i hatállyal meghívták az újszövetségi tanszékre helyettes tanárnak. Mátyás Ernő Sárospatakra ment, Maksay Albert pedig még nem jött haza Amerikából, így a tanszék egy ideig gazdátlan volt, Gönczy hetente egyszer jött fel Désről.

III. A teológiai tanár

Székfoglaló beszédét 1926. október 3-án tartotta meg *Az én szolgálatom* címmel. Tanári szolgálata kezdettől fogva 1948-ban bekövetkező kényszernyugdíjaztatásáig mindig kétirányú volt: tudományos-elméleti és gyakorlati-nevelői. Tanárként és később 8 éven át a fakultás igazgatójaként úgy tudta ezt a munkát végezni, hogy az ifjúságot mindig gyülekezetnek tekintette, mégpedig a saját gyülekezetének.

Nyugdíjazásáig ő maga is szorgalmas tanuló volt. A dialektika-teológia útmutatása szerint minden évben átírta az előadásait. Kéziratban (35 nyomdai ív) maradt hatalmas életművét, a liturgiát is előadta a hallgatóknak, keresve a református istentisztelet és a prédikáció igeszerűségének kivitelezési lehetőségeit. A textus és a bibliai puritanizmus elkötelezettjeként vallotta, hogy „lényege szerint az egyháznak minden szolgálata igehirdetés, vagyis az Igének, Krisztusnak hirdetése. Nincs jogosultsága az egyházban olyan tevékenységnek, amely nincs szerves kapcsolatban az igehirdetéssel”.⁴ Az igehirdetést és a belmissziót nem két különböző, egymástól elválasztható egyházi munkának tekintette, hanem egynek. „Mind a kettőnek célja azonos: a gyülekezetnek építése. Ez a cél különbözteti meg az igehirdetést a világi szónoklástól, ez a belmissziói munkát az egyesek és az összesség testi-lelki javát célzó más társadalmi munkától. Ennek az építésnek a végcélja az Isten országának realizálása, eszköze pedig az Ige.”⁵ Az Írást egy életen keresztül zsinórmértéknek tekintette, amely után mindennek igazodnia kell. Az Ige

⁴ *Alfa és Ómega*. II. 315.

⁵ *Az igehirdetés ellenőrzése és irdnyltása*. RSZ. 1974. 12.

elkötelezett harcosaként az Írás egyetlen értelmezéséért küzdött – ha kellett, vállalva a szélsőségséget is –, a *sensus litteralis* mellett.

A közvetlen katedrai munkán kívül minden évben előadás-sorozatot tartott *A lelkipásztor és a társasélet* címmel a fakultás Ifjúsági Egyesülete és a Főiskolások Keresztyén Ifjúsági Egyesülete keretében. Célkitűzése: a lelkipásztorokhoz illő magatartásra való nevelés szolgálata.

1927-től ő szerkesztette Az Én Kicsinyeim c. gyermeklapot. 1936–1944 között két ciklusban a fakultás igazgatója volt, és szerkesztette az Értesítőt, közben volt zsinati képviselő, igazgatótanácsos, egyházkerületi képviselő, a leánygimnázium elöljáróságának, a Református Kórház Kebli Tanácsának, a kolozsvári egyházközség presbitériumának és iskolaszékének tagja. Mint bizottsági tag, részt vesz Imre Lajossal és Vásárhelyi Jánossal együtt, Makkai elnöklete alatt, az új agenda elkészítési munkálataiban.

Tanári és gazdag gyülekezeti szolgálatáról, melyet sokszor gondokkal és vívódásokkal árnyékolt be a II. világháború kitérése, a II. bécsi döntés, 1944-ben a románok bevonulása és a hatalomra jutott kommunizmus, ő maga számol be önéletrírásában. Amit leír, az több, mint önéletrírás, valójában teológiatörténet, a tanári kar nagy munkája, s ami a Gönczy Lajos személyes érdeme benne, ő azt is másnak és másoknak tulajdonítja. Ez az ő egész életét meghatározó alázata.

„Igazgatóságom alatt vette kezdetét az intézet emlékkönyvének az elkészítése, amelyben fényképpel és életrajzi adataikkal helyet foglaltak mindazok, akik az intézet alapításától kezdve, 1895-től kezdődőleg az intézet vezetői voltak: püspökök, főgondnokok, gondnokok, elöljárósági tagok, tanárok, háznagyok és szeniorok. Nagyon értékesé tette ezt a hatalmas emlékkönyvet az, hogy az életben levők saját maguk írták meg életrajzukat. Sajnos nem mindenkinek sikerült az arcképét és az életrajzát megkapni, de elenyésző csekély ez a hiány, és még mindig megpróbáljuk a pótlásukat.”

„Igyekeztünk külföldi református testvéreinkkel a kapcsolatot nemcsak azzal tartani fenn, hogy a sajtóorgánumaikat könyvtárunk számára megszereznünk igyekeztünk és minél több hallgatót igyekeztünk külföldi tanulmányútra segíteni, hanem azzal is, hogy külföldi hittestvéreink vezetőit, kiváló képviselőit meghívtuk intézetünk meglátogatására, és amikor csak lehetséges volt, tanárkarunk képviselőit elküldötte a hozzánk legközelebb álló magyarországi református egyház theologiai tanárainak konferenciáira. 1936 szeptemberében Barth Károly bázeli, októberében H. Clavier montpellier-i professzor, 1939 márciusában J. Black skót moderátor, júniusban R. Stähelin svájci (seengeni) lelkipásztor, 1938 áprilisában Ágoston Sándor jugoszláviai püspök, majd Rud. Kiviranna tallini evang. lelkész, 1943. áprilisban Anton Jongen, a Protestáns Világszövetség főtitkára, novemberben Karner Károly soproni evangélikus theologiai tanár látogatott meg. A magyarországi ref. theologiai tanárok konferenciáján én magam háromszor vettem részt: 1935. februárban Budapesten, 1936. januárban Pápán és 1939. februárban Budapesten. 1942. október 19–20. napjain Fakultásunk látta vendégül a magyarországi ref. theologiai tanárok konferenciáját.”

„Első igazgatói ciklusomban, 1939-ben készült el Fakultásunk új Szabályzata, amely lényegében azonos volt a régivel, azzal a különbséggel, hogy megpótolta azokkal az igazgatótanácsai, elöljárósági, tanárkari határozatokkal, amelyek tíz év alatt szükségessé váltak, és az egyházkerületi közgyűlés alapján beállította az V. évfolyamot mint lelkészképzésünk szerves alkotórészét, háromszédelei próbálkozás után oly módon, hogy az évfolyam a Fakultáson nyert elhelyezést és ezáltal kiküszöböltetett az a veszedelem, ami ellen állandóan küzdött tanárkarunk, hogy az évfolyamnak nem Kolozsváron való elhelyezésével theologiai nevelésünk egységét megbontsa.

1940-ig a magyar reformátusok egyházaival, különösen a jugoszláviai és a csehszlovákiai testvéreinkkel nagyon szoros kapcsolatban voltunk, mert a mi theologiónkon tanultak a leendő lelkészeik, mivel a magyarországi theologiókra nem kaptak tanulmányi engedélyt. Istennek bölcs rendelkezése volt, hogy a magukéhoz hasonló kisebbségi sorsban levő egyház lelkésznevelésében részesültek, ahol megtanulták, hogy kell úgy magyarnak és reformátusnak lenni, hogy a más nyelven beszélő, más egyházhoz tartozó embereket megbecsüljék. Mert Fakultásunk tanárai

nemcsak a kisebbségi sorsban, hanem a bécsi döntés után is megmaradtak az evangéliumi türelem és szeretet alapján. Tőlünk tanítványaink sem nemzeti, sem felekezeti türelmetlenséget nem tanultak, bár nagy gondot fordítottunk arra, hogy nemzetükhöz, egyházukhoz hűségesek legyenek. Ezt a szélesebb alapú, messzibbre tekintő evangéliumi lelkületet növelte az is, hogy a romániai reformátusságnak minden lelképásztora nálunk tanult, sőt a romániai evangélikus magyar egyház leendő lelkészei is. Megpróbálkoztunk a keleti egyházzal is közelebbi viszonyba jutni. Az 1931. februári theologuskonferenciánkra felkértük a kolozsvári orthodox theologia dogmatikaprofesszorát, hogy ismertesse »A görögkeleti orthodox egyház dogmatikai felfogásának alapelvei«-t. A komoly tudományos felkészültségre valló előadást nagy érdeklődéssel hallottuk, és örvendeztünk e kezdeményezésnek. Sajnos nem volt további folytatása, mert az orthodox theologia nem adott alkalmat arra, hogy hasonló módon ismertessük a mi egyházunk hitelveit.”

„Mikor 1940. június végén lejárt a szokásos négyéves igazgatói megbízásom, olyan feszültek voltak a második világháború miatt a politikai viszonyok, hogy a tanári kar kérésére kénytelen voltam az igazgatói tisztséget még egy ciklusra elvállalni. Az 1940 őszén bekövetkezett politikai változás, amely Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolta, meglepő módon megváltoztatta a körülöttünk levő világot és megváltoztatta a Fakultás helyzetét kifelé, úgy az államhatalom, mint a társadalom felé. A Ferenc József Tudományegyetemnek, valamint más főiskoláknak, tudományos intézeteknek Kolozsvárra való visszahelyezése theologiai Fakultásunknak a kolozsvári és az erdélyi életben való jelentőségét érthető módon megcsökkentette. Mi ezt a változást józanul, illő alázattal, de bizonyos félelemmel vettük tudomásul. Az elmúlt 22 esztendő alatt sohasem igyekezett intézetünk és tanárkarunk arra, hogy uralkodó szerepet biztosítson magának az erdélyi magyar életben, de az a tény, hogy az egyetemre került magyar ifjúság református része állandó kapcsolatban volt a theologia ifjúságával és érdeklődéssel kísérte a theologia által rendezett előadásokat, Fakultásunkat különösen megbecsültté tette, mivel a többi magyar egyházaknak nem volt hasonló fokú intézete, vagy ha volt, mint pl. az unitáriusok theológiája, különböző okok folytán nem juthatott olyan vezető szerepre, mint a mi intézetünk. Az internátusunkban otthont kapó ifjúsági konferenciáinkon részt vevő egyetemi hallgatókból rekrutálódott az az egyházunkat szíve szerint szolgáló munkássereg, amely a legnehezebb időkben is hitében megmaradt és kész volt áldozatokat is hozni érte. A magyar egyetem visszatérése nemcsak az ifjúság, hanem az egész társadalom figyelmét és érdeklődését magához vonzotta. És amikor vége lett a négyesztendős délibábos magyar világnak és az egyetem ismét románná lett, az új szocialista világban a theológiának többé nem jutott az a szerep, mint ami régen. A nagy változások között és azok dacára is a Fakultás végezte a maga ifjúság- és népnevelő munkáját csöndesen, de hűségesen. Ez a munka evangéliumi, azaz nem az emberek, hanem Isten kedvét kereső volt, amely nem a világ nagyjai, hanem a kicsinyek felé fordult, nem gyűlöletet, hanem szeretetet hirdetett. Ez a magyarázata, hogy akkor is, amikor a változások között sok ember, félve az elkövetkezendőktől, elmenekült Kolozsvárról, Fakultásunk tanárai helyükön maradtak, és Isten kegyelmesen megoltalmazta őket minden bajtól.”

„Aki végigolvassa a négyesztendős magyar uralom alatti időből való értesítőinket, az meggyőződhetik arról, hogy Fakultásunk belső élete és a benne folyó nevelés lényegében nem változott, nem is változhatott, mert az Isten Igéje, amelynek útmutatása, parancsa szerint igyekeztünk élni a régebbi időben, a politikai változásokon felül való, változhatatlan hatalom maradt. Fakultásunkon a tanítás és a nevelés ugyanazon rendtartás szerint folyt a magyar uralom alatt, mint történt a román impérium idején. A különbség csak annyi volt, hogy az ötödik évfolyam gazdasági tárgyainak tanítását a magyar gazdasági akadémia tanárai vállalták. Történt a tanulmányi rendben mégis egy említésre méltó változás: A Ferenc József Tudományegyetemmel visszaállítottuk a régi kapcsolatot, hallgatóink heti 10 órával a bölcsészeti, nyelv- és történettudományi fakultás rendes hallgatói lehettek. Első- és másodéves korukban kötelesek beiratkozni kollokviumi kötelezettséggel, míg a többi évfolyamok számára az egyetemi tanulmányozás fakultatívá tétetett.

A bécsi döntéssel beállott változás annál többet jelentett az intézet külső életfolyására nézve. Legelsősorban elmaradtak a külföldi hallgatóink. A szerb, cseh uralom alól Magyarországhoz visszacsatolt területekről a magyarországi teológiákra mentek. Miután a dél-erdélyi hallgatók is elmaradtak és a királyhágómellékiek is a magyar teológiák felé fordultak, jelentékenyen megcsappant a hallgatók száma. A létszámcsökkenést az is fokozta, hogy több alkalma volt a magyar református ifjúságnak más pályákra menni. De ez a létszámcsökkenés nem volt ijesztő: a dél-erdélyi részek szükségletét nem nekünk kellett kielégítenünk, és így elegendő új lelkipásztort tudott a Fakultás az erdélyi egyházkerület rendelkezésére bocsátani.

Ha valaki a 40–44 közötti Értésítőket átlapozza, megláthatja, milyen sokféle és sokféle ünnepeken, fogadáson, összejövetelen kellett intézetünk magát képviseltesse. Szokatlan és alkalmatlan volt számunkra, mert húsz esztendő alatt elszoktunk az ünnepléstől, különösképpen attól a külsőségekre sokat adó ünnepléstől, amely húsz esztendő alatt Magyarországon kivirágzott, mert minket a kisebbségi sorsunk megtanított arra, hogy egyszerűen, külsőségeket kerülve ünnepeljünk.

Csak a Fakultásunkat illetőleg öt nevezetesebb ünnepünk volt. 1941. március 30-án meglátogatta intézetünket Fáy István, a protestáns ügyek államtitkára. Következő nap, március 31-én adtuk át Dr. Ravasz Lászlónak tiszteletbeli tanári oklevelét az előjáróság, a tanárkar, az ifjúság, a kolozsvári egyházi intézmények vezetői és egy pár jó barát jelenlétében.

1942. április 27–29-én Fakultásunk látta vendégül a magyar református theologiai hallgatók országos szövetségét, hogy itt tartsa meg konferenciáját. Ugyanezen év október 19–20. [napjain] a theologiai tanárok intézetünk vendégeiként gyűltek össze a szokásos konferenciájukra. 1943. november 23-án Szinyei Merse Jenő kultuszminiszter látogatta meg intézetünket.

1942-ben énekkarunk két hangversenykörutat tett: május 2–12. között országos körutat, amikor Budapesten, Szegeden, Bácsfeketehelyen, Szabadkán, Kosszhalván adott hangversenyt, mindenütt nagy sikerrel, és ugyanezen év decemberében egy erdélyi hangversenykörúton meglátogatta Szilágycsehet, Zsibót, Zilahot és Krasznát. Benedek Kálmán énektanárunknak volt az érdeme, hogy énekkarunkat művészi teljesítményre tette képessé. 1944. március 2–6. napjain egész intézetünk, hat tanár, szenior és 45 hallgató a békecsaljai egyházmegyében missziói utat tett, amikor az előre megállapított terv szerint az egyházmegye összes gyülekezeteiben, még a nagyobb szórványokban is, három napon keresztül napi két istentisztelettel és előadásokkal szolgáltunk, minden gyülekezetben vagy egy tanár, vagy egy hallgató végezte az egységes terv szerint megállapított textusok és témák alapján a szolgálatot.

1944-ig a magyar rádió minden vasárnap délelőtt 10–11. [órákor] református istentiszteletet közvetített a Kálvin téri templomból. Két alkalommal, 1941. február 23-án és 1942. február 1-én prédikáltam rádiós istentiszteleten.”

„Hogy az 1940-ben bekövetkezett politikai változás mennyire nem befolyásolta Fakultásunk tanulmányi rendjét, annak igazolására hivatkozom arra, hogy a román nyelvnek mint kötelező tantárgynak a tanítását ugyanannyi óraszámban fenntartottuk, mint volt azelőtt. Az első világháború óta eltelt húsz esztendő megtanított minket arra, hogy a velünk egy földön lakó népekről el ne feledkezzünk, tanuljuk meg nyelvüket, ismerjük meg egyházukat és kultúrájukat.”

„A négyesztendős magyar világ csak arra volt jó, hogy felkavarja a világot, mert az egyre fenegetőbb felénk viharzó háború miatt még a berendezkedést sem tudták elvégezni. Felkavarta az ifjúságunk lelkét is. Minden erővel azon voltunk, hogy távol tartsuk ifjúságunktól a különböző sovinizmusokat. Különösen kemény harcot kellett vívni az antiszemitizmussal szemben, amely 1943-tól kezdődőleg mind félelmetesebben kezdett terjeszkedni és mind több lelket ejtett meg.”

„1944. június 30-án lejárt a második négyéves igazgatói ciklusom, és Maksay Albert került helyemre, mert Nagy Géza, aki rangsor szerint következett volna, az igazgatóságot nagyothallása miatt nem vállalta. De jóformán meg sem kezdte Maksay igazgatói működését, mert jött augusztus 23-ika és azt követő események, melyeknek forgószele elsodorta a régi világot és vele együtt sok-sok embert úgy, hogy Maksay az igazgatói munkáját csak a következő év júniusában

folytathatta. Még mielőtt a fent említett események bekövetkeztek volna, mindnyájunk előtt nyilvánvaló volt, hogy Németország elveszítette a háborút. 1944 tavaszától kezdve állandó félelemben éltünk az angol–amerikai bombázó repülőgépek miatt, miután nap nap után hallottuk a rádió riasztójelzéseit arról, hogy jönnek Olaszország felől akadálytalanul a hatalmas repülőgéprajok, amelyekről nem lehetett tudni, merre visz az útjuk. Így következett el Kolozsvárra a szomorú emlékeztető június 2-ika, amikor a vasúti állomás épületét és az állomás környékét érte bombatámadás, ami a református kórházat is tönkretette. Minél közelebb vonult felénk a front, annál gyakrabban szólaltak meg a veszélyt jelentő szirénák és töltöttünk hosszabb vagy rövidebb időt a Fakultás alagsorában berendezett óvóhelyen.”

A háború miatt csupán 1944. november 5-én kezdődik el a teológián az oktatás: „A Fakultás élete a régi tanárral, amely csak Juhász Istvánnal gyarapodott, a régi keretek között tovább folyt. A hallgatóink létszáma apránként felszaporodott annyira, hogy elegendő volt a lelkészhiány pótlására. De háromszatnai zavartalan munka után 1948. július 1-i hatállyal a vallásügyi miniszter négyünket: Tavaszty, Imre Lajost, Nagy Gézát és engem nyugdíjba helyezett. Két hónappal előbb kezdett a minisztérium érdeklődni a szolgálati időnk felől, és újból és újból alapította meg, illetőleg felemelte annak idejét bizonyos szolgálataink beszámításával. Eszünkbe sem jutott a nyugdíjaztatás, mert az egyházi törvény szerint életfogytiglan voltunk megválasztva, és különben is csak Nagy Géza töltötte be a hatvanadik életévét, Tavaszty és Imre 59, magam 58 éves voltam. A tanári kar és az előjáróság megpróbált változtatni a dolgon, de nekünk az volt a benyomásunk, hogy a kerület nagyon lagymatagon jár közbe az ügyünkben, Vásárhelyi János nem bánta, ha tőlünk megszabadul, másfelől pedig olyan titkos erők működtek a hát mögött, amelyeket mi akkor nem ismertünk, és amelyekkel szemben lehetetlen volt eredményt elérni.”

IV. Mint nyugdíjas

Nyugdíjazását csendes alázattal vette tudomásul, s megpróbálta az adott körülmények között, sokszor azok ellenére hasznossá tenni magát, vállalva a segédlelkészi szolgálatot is.

„Nyugdíjba lépésem óta nyolcszáz lelkészi szolgálatot végeztem, Kolozsváron és vidéken. 1950-ben Brassóban egy hónapig szolgáltam, ahová azért hívták le, hogy egy kissé felfrissüljön az igehirdetés és a gyülekezet más igehirdetőt is hallhasson. 1954-ben a Farkas utcai gyülekezetben egy fél esztendeig helyettesítettem László Dezsőt, amíg hazakerült. Szinte minden hónapban voltam 1959-től Désen, ahová szívesen hívtak és szívesen mentem, mint egykori gyülekezetembe. A legtöbbet természetesen Kolozsváron szolgáltam minden gyülekezetben. Talán 1961-ben elrendelték, hogy idegen szószéken csak delegációval, engedéllyel lehet szolgálni. Egyelőre úgy értelmezték, hogy a Kolozsváron lakó lelkészek engedély nélkül is végezhetnek szolgálatot, vidékre kell csak engedély. Később megszorították a rendelkezést, amennyiben nyugdíjasok csak abban az esetben kaphatnak engedélyt szolgálatra, ha az aktív tanárok mind el vannak foglalva.

Ez a rendelkezés betetőzője volt annak az intézkedésnek, amely minket, nyugdíjas tanárokat, teljesen kihagyott a teológiai istentiszteleti, bibliaköri szolgálatból. Ez az intézkedés akkor történt, amikor a protestáns teológiai intézet helyére a harmadik intézet, az egyesített, helytelenül »egyesítes«-nek nevezett protestáns teológiai intézetet állították. Mikor ezt az újonnan szervezett teológiát felállították, minket nyugdíjasokat kihagytak minden szolgálatból. Mi ezt természetesen is találtuk, csak azt csodáltuk, hogy minket erről nem értesítettek és nem vették a fáradságot, hogy megköszönjék a nyugdíjaztatásunk idején csaknem 10 esztendeig grátis tartott szolgálatainkat.”⁶

Hálás szívvel, „hogy a szeretet és a békeség, amely fentről jő, mindig messzibb hangzik, mint az alulról jövő szeretetlenség és háborúság”, hunyt el 1986. április 24-én.

⁶ *Belmisszió és igehirdetés*. RSZ 1923. 97.

Gönczy Lajos tudományos munkássága

Tanulmányok

- Az iparos tanoncok vallásos oktatása.* Az Út 1917. 81–82.
Statisztika a baptisták számáról. Az Út 1917. 82–84.
Gyülekezeti diakonissza-állások szervezése. Az Út 1917. 165–167.
Belmisszió és igehirdetés. Az Út 1923. 97–99.
A vasárnapi iskola kiépítése. Az Út 1924. 64–66.
Feladataink a vasárnapi iskolában. Az Út 1926. 210–229.
Az én szolgálatom. (Tanári székfoglaló beszéd) Az Út 1926. 210–220.
A mi istentiszteletünk. Az Út 1929/30. 149–153.
Agendáskönyvünk kritikája írásban és gyakorlatban. Az Út 1929/30. 291–310.
Hogyan prédikáljunk a világ végéről? Az Út 1932. 6–9, 17–23, 73–76.
Homiletikai alapkérdések. Az Út 1933. 38–42.
Az oxfordi mozgalom. Az Út 1934. 131–138.
Eschatológia és igehirdetés. = *Kecskeméthy-émlékkönyv.* 1934.
A hit embere (Kecskeméthy István). RSZ 1938. 217.
A jugoszláv egyház énekeskönyve. Az Út 1940. 106–110.
Az erdélyi lelkészképzés utolsó húsz éve. Az Út 1942. 211–217, 235–243.
Felelős-e Isten a világban levő rosszért? Az Út 1942. 106–113.
Igehirdetésünk mérlege és ennek tanulságai. RSZ 1957. 328.
Az Ige hirdetésének szolgálata. RSZ 1958. 224.
Az istentisztelet. RSZ 1958. 252.
A liturgus felelőssége az Ige és a gyülekezet iránt. RSZ 1960. 15–19.
A búcsúztató. RSZ 1960. 279–288.
Istentiszteletünk megújulása. RSZ 1972. 375.
Az igehirdetés ellenőrzése és irányítása. RSZ 1974. 12.

Dolgozatok a ref. theologiai tudomány köréből c. sorozatban

- Mi szükségünk van az Ótestamentumra?* Kvár 1942.
A református egyház kultusza.
Az igehirdetés tényezői egymáshoz való viszonyukban.
Az egyház az igazi közösség.

Prédikációk

- Az élet textusa* (Jn 3,30). Az Út 1918. 1–3.
A kereszti békessége (Lk 12,49–53). Az Út 1927. 61–62.
Prédikációvázlatok
 (1Móz 37,1–11; Jn 1,1–4; Jn 3,1–8). Az Út 1935. 3–7.
 (1Móz 12,1–6; 27,19–28). Az Út 1935. 27–29.
 (Jn 7,6–9; Ézs 1,2–3; 2,2–3; Lk 1,30–33). Az Út 1935. 197–199.
A felesleg (Mk 12,43–44). RSZ 1948. 48.
Mikor bűjtöltök (Mt 6,16). RSZ 1948. 79.
Akik árulnak és vásárolnak a templomban (Mt 21,12). RSZ 1948. 115.
A hűsvét öröme (Mt 28,18). RSZ 1948. 146.
A tanítvány ismertetőjele (Jn 13,35). RSZ 1948. 166.
Akik egy Úrban bíznak (Ézs 40,30–31). RSZ 1948. 204.
A keresztyén gond (Mt 6,34). RSZ 1948. 231.
Csak a Szentlélek által (1Kor 12,39). RSZ 1948. 267.

Mígnem megtalálja (Lk 15,4). RSZ 1948. 293.
Az erő forrása (Jn 13,20). RSZ 1948. 389.
Hittagadás (1Tim 5,8). RSZ 1948. 429.
Valljátok meg egymásnak (Jak 5,14). RSZ 1948. 463.
Hogy meggyógyuljunk (Jel 5,13–18). RSZ 1949. 42.
Az egy dolgot (Lk 10,41–42). RSZ 1949. 73
Az imádságban állhatatosak (Kol 4,2). RSZ 1949. 137.
Én vagyok az ajtó (Jn 10,9). RSZ 1973. 369.
Áldott, aki jő az Úrnak nevében (Lk 19,29–39). RSZ 1973. 372.
Isten parancsa – a hit engedelmissége (1Móz 12,1–9). RSZ 1974. 28.

Fordítás

Fr. Flemming: *Die treibenden Kräfte*. Az Út 1928. 99–101, 136–140, 166–168.

Ismertetések

Musnai László: *A magyar Biblia története*. Kvár 1925; 2. bővített kiadás: Torda 1927. KáVi 1927. 61.

Musnai László: *Az Újszövetség. Jézus evangéliumának és a keresztyénség írott okmányának történeti ismertetése*. Kvár 1926. KáVi 1927. 61.

Musnai László: *János evangéliumának és leveleinek magyarázata*. Torda 1926. KáVi 1927. 61.

Miatyánk (Szabó Imre: *10 meditáció*). Az Út 1928. 64.

Vásárhelyi János: *Egymás között*. Az Út 1928. 48–50.

Gladden W. – Kiss S. : *A keresztyén pásztor és a dolgozó gyülekezet*. Az Út 1928. 306–308.

Imre Lajos: *A modern nevelési rendszerek kritikája*. Az Út 1928. 308–309.

Vásárhelyi János: *Az Úr színe előtt*. Az Út 1931. 18–19.

Barth-Thurneysen-Brunner: *Isten és a kenyér*. Az Út 1933. 95–98.

E. Thurneysen: *Die Lehre von der Seelsorge*. RSZ 1949. 44.

Megemlékezések

Hegy András emlékezete. Az Út 1935. 185–196.

Kovács László *igehirdetői arcképe*. RSZ 1958. 17.